

Dear pageee

1. Мусиги вә мусиги алатләри нә заман вә нәчә Јаранмышдыр?

2. Мусиги ели бәшәр мәдәнијјәтинин бүтүн кечмиш мәрһәләләриндәки мусиги һагғында мәълумат верир. Мусиги даш дөврүнүн адамларында аһәнкә/ритмә/ олан еһтијачдан доғулмушдур. Тохмаг зурмаг, па Ја галмаг, чөкич дөјмәк, авар чөкмәк кими ишләр о заман эмәк процесинә чох көмәк едирди. Бу сурәтлә адамлар эмәкдә аһәнкәдәрлиг Јаратмаға наил олур, һәм ејни вахтда, аһәнкәдәр һәрәкәт едир, Јахуд ишлә Јирди.

Мусигинин Јаранмасында икинчи аддым сәс ишарәләринин, сигналларын мејдана чыкмасындан ибарәт олмушдур. Мисалә үчүн ибтидаи инсанлар вәһши һејванлары овлајыб тутдуғлары заман бу чүр сәс ишарәләриндән, сигналлардан истифаде едәрдиләр.

Мусигинин Јаранмасында сонрағы аддым ибтидаи инсанын сәсләрдә мхәјјән интерваллар. Јаратмағы ејрәнмәсидир.

Чалғы алатләри дә ејни узун инкишаф процесини кечирмишдир.

Гуш сумујундан вә гәдим һејванларын дилләриндән дүзәлдилмиш тутуәкләр даш дөврүнүн мусиги алатләринин һүмунәләриндәндир. Узун заман апарылан тәчрүбәдән инсанларда белә бир тәсәввур әмәлә кәлмишдир ки, мухтәлиф узунлуғда олан тутуәкләрдән мухтәлиф сәдалар алыныр: тутәјин бејрундәки дешикләр дә ес нөвбәсиндә сәсин јүксәклијини дәјшир. Гәдим заманлардан мөшһур олан чобан тутәји бу анлајыш әсасында Јаранмышдыр.

Симли мусиги алатләри чох куман ки даға сонралар мејдана кәлмиш вә онларын инкишафы нисбәтән зәиф олмушдур. Сәсләринин зәиф олмасына керә, онлардан сигнал кими әмәли истифаде етмәк әлверишли олмамышлар.

Гәдим заманларда симли алатләр өзү Ја Јындаи Јаранмышдыр. Бәзи тек симли алатләрин гурулушу вә көркәмли дә буну тәсдиг едир. Зәрбәли мусиги алатләри мсә гәдим алатләрдән һесаб олунурлар.

Нә үчүн аҗры-аҗры халглар мухтәлиф мусиги аләтләриндән истифаде едирләр?

Дунҗа халгларынын мухтәлиф чалгы аләтләриндән истифаде дә етмәкләри онларын игтисади, мәдәни, чографи һә җатындакы мухтәлифликдән ирәли кәлир. Аҗры-аҗры халгларын мусигиси мухтәлиф рәнкарәнк олдуғу кими һәммин мусигини ифа едән чалгы аләтләри дә мухтәлиф вә рәнкарәнкдир. Мусигиси өз инкишаф етмиш халгларын чалгы аләтләри адәтән ибтидаи шәкилдә олдуғу һалда, жүксәк мусиги мәдәни җәти олан халгларын чалгы аләтләри кими, мүрәккәб шәкилдә олур. Ләкин нәзәрдә тутмаг ләзымдыр ки, бә җук мусиги җе малик халглар пиано, орган кими мүрәккәб аләтләрлә җанашы не җ, уд, гавал, тутәк кими нисбәтән гәдим, ибтидаи аләтләрдән дә муә җҗән дәрәчәдә истифаде едирләр.

Һәр һансы бир халгын муә җҗән чалгы аләтини ишләтмәси о халгын мәдәни-техники инкишаф сәви җҗәсиндә чох асылдыр. Бу чәһәтдән мәдәни җәти аз инкишаф етмиш халгларын җахуд та җфаларын мусиги аләти адәтән ел усталарынын садә усулларша, гамыш бу җнуз, тахта, дәри вә саир материалларда һазырладыгларын аләтләрдән ибарәт олур.

Халгларын арасындакы әлагәләрин гүввәтләнмәси онларын гаршылыгы сурәтдә бир-биринин чалгы аләтләрини гәбул едиб ишләтмәсинә дә мүсбәт тәсир кәстәрир. Халглар арасында умуми, муштәрәк чалгы аләтләринин олмасы буна парлаг мисалдыр. Мәсәлә: лән тар вә каманча кими аләтләр һәм Азәрбаҗан, һәм дә Ермәни, Иран вә башга халглар арасында ишләнир.

Мусиги әсәринин адлары чох мухтәлиф җолларла җаранмышдыр. Бу әсәрләрә җа тарихи шәхси җәтләрин, җа чографи җерләрин җа шәһәр вә дасанын, җа гуш вә чичә җин ады верилир. Ашыг маһныла ларындан "Чанки Короғлу", "Дешәмә Короғлу" мәшһур халг гәһрәманы Короғлунун ел һавасы "Нәби" XIX әсрин адлы-санлы гәһрәманы Гачаг Нәбинин ады илә бағлыдыр. "Вағиф кәзәлләмәси",

Әлескер мұхәммәси", "Димәм" кими һавалар да мәшһур сәһәткарлары-
мыздан Молла Пәнаһ Вағиф, Ашиғ Әлескер вә Дилгәмлә әлагәдардыр.

"Азәрбајчан", "Бајаты Исфәһан", "Гарабағ шикәстәси", "Кәһкә-
кхал", "Тифлисин јоллары", "Ирәван гухуру", "Мисри", "Дағыстан"
ми һавалары ады чоғрафи јерләрин адларындан кәтхүрүлмүшдүр ки,
бу мусиги әсәрләринин чоху еһтимал ки, һәмин јерләрдә јаранмыш-
дыр.

Халғ маһнылары ичәрисиндә "Алакәз", "Гәмрчан", "Сона ханым"
"Кулкәз", "Мәсме ји" кими гадын адлары илә адлананлар, "Турачи",
"Сары бұлбул", кими кәзал гушлары адыны дашыјанлар да вардыр.
"Уча дағлар башында", "Мухәммәс", "Бәри бах", "Кәрајлы", "Дубәјт" ки-
ми бир чох һавалар охудуглары әдәби мәтнин ады јахуд жанры илә
адланыр.

Муғанлардан бир чохунун ады онлары әсас пәрдәсинин ады и
илә бағлыдыр. Мисал үчүн "Дукаһ", "Секаһ", "Чәркаһ" вә башгалары
кәстәрмәк олар.

Һавалара дд верәркән халғ онлары һансы һадисәни, һансы
әһвал-руһијјәни тәрәннүм етдијини әсас кәтүрүр. "Чәнки", "Чыдыр"
кими һавалар әкс етдикләри маһијјәтинә, хусусијјәтинә ујғун яд-
лар дашыјыр. Мисал үчүн дәјүш, муһасибә мәһнасына кәлән "Чәнки"
нин һавасы да дәјүшкән руһдадыр.

Бу кәстәриләнләрдән әлавә, өз адыны әмәк просәесиндән,
ајин вә мәрәсимләрдән олан һавалар, лајла һавалары, ағыларла
охунан һавалар да вардыр.

Илк дөфә Азәрбајчанда һансы чалгы аләти олмушдур?

Һәлә гәдим заманларда Азәрбајчанда чохлу мусиги аләти олмушдур. һәммин аләтләрин мәншәи вә тарихи инкишафы һәлә Јахшы өјрәнилмәмешдир. Лакин мадди мәдәнијјәт адидаәләриндә бәъзи гәдим мусиги аләтләринин тәсвиринә раст кәлмәк олур. Мәсәлән, Бакынын Јахынлығындакы Гобустанда бир гаја даши вардыр ки, она тохундугда, Јахуд вурдугда сәс верир. Бу даша "гавал чалан даш" де Јулир. Алимләр Азәрбајчан әразисиндә ән гәдим абидаәләрдән олан "гавал чалан даш"ын ерамиздан 5-3 ми ил әввәл аид едирләр.

Јенә Гобустанда башга бир даш да вардыр ки, онун үзәр риндә бир чалгы ^{да} вә онун әлиндә бир мусиги аләти һәкк олун мушдур. Бу мусиги аләтинин ~~чәли~~ чалгычынын синәси үстүндә олдуғундан, куман етмәк олар ки, һәммин аләт саз вә Ја да та рын гәдим ләклидир. һаггында данышдығымыз мусиги аләтинин та рихи, вахтилә Азәрбајчан әразисиндә олмуш, Манна дәвләтинә, Јәни ерамиздан ^{мин} ~~300~~ ил әввәлки дәврә кедиб чыхарир.

Минкәчәврдә апарылмыш газынтылар заманы сүмүкдән гај рылмыш гәдим бир чалгы аләти дә танылмышдыр. ки, бу,

харичи көрүнүшү илә индики баламана чох охшајыр. Келмиши өјрәнилмәктә индики вә јәни индијјәтә чох охшаш мәншәи ала биләр. мәсәлә

Низами Кәнчәвинин бәди ирси әсәсиндә демәк олар ки,

XII әсрдә Азәрбајчанда 30-дан артыг чалгы аләти ишләнмәмеш дир.

Муғаман сөзү нә демәкдир?

Муғам гәдим бир тарихи олан халг мусигиси нөвүдүр. Муғамлар Азербайжан вә Ермәнистандан Јајылдығы кими, Орта Асијада, Јахын вә Орта Шәрг өлкәләриндә дә мөҗҗән мөвгә тутмагдадыр. Муғамларын онларын шөҗдә вә кушәләринин адлары әрәб вә фарс сөзләриндән ибарәт олса да, бу һеч дә муғаматын мәншәини Јалныз Әрәбистанна, Јахун Ирана бағламағ үчүн әсас ола билмәз. Бу, һәмин дилләрин узун мүддәт бир чох шәрг өлкәләриндә һаким мөвгәдә олмасындан ирәли кәлән бир һалдыр. Дикәр тәрәфдән, Орта Асијада "маком", Јахын вә Орта Шәргдә "мәғам", Азербайжанда исә "муғам", адланан бу мусиги нөвүнүн бүтүн сајдығымыз Јерләрдә үмуми, муштәрәк услуб хусуси јәтләринә малик олмасына бахма Јарағ, һәр өлкәнин муғамынын өзүнә мөхсус оргинал чәһәтләри вардыр.

Бу мусигини кимләр тәрәфиндән, һарада вә нә заман Јарадылдығыны гәти ајдын сөјләмәк доғру олмас. Чүнки муғамлар әсрләр боју шифаһи сурәтдә бир чох Шәрг өлкәләриндә Јајылмыш вә онларын инкишафында ајры-ајры шәхсләрлә бәрәбәр, халг күтләләри дә Јахындан иштирак етмиш вә етмәкдәдир.

Тарихдән бизә бир нәчә Азербайжанлы алим-мусигишунасын ады мәҗлумдур. Бунлар орта әсрләрдә Јахын вә Орта Шәрг мусиги мәдәнијәтинин инкишафында парлаг хидмәт кәстәрмиш вә хусусән муғамларын Јаранмасында Јахындан иштирак етмишләр. һәмин мусигишунаслардан бири XIII әсрдә Јашамыш Сәфијәддин Үрмәви, дикәри исә XIV әсрдә Јашамыш Хачә Әбдул Гадир Марағыдыр.

XIX әсрдән башла Јарағ муғум жанры Азербайжанда даһа чох инкишаф етмәјә башламышдыр. "Чобан бајатысы", "Гатар", "Күрдү-Шаһназ" вә "Секаһ забил" кими муғамлар сон заманлар Азербайжанда Јаранмышдыр. Секаһ муғамынын биздәки "Харич", "Орта", "Мирзә-Јусејан", "Јетим секаһ" кими вариантларына, демәк олар ки, Шәрг өлкәләриндә тәсадүф олунмур. Муғаматын жүчлү инкишафы илә әлағәдар оларағ, сон заманларда Азербайжанда Јени бир жанрын - симфоник муғамларын мөјдәна чыхмасы мусиги тарихиндә диггәтәләјиг һалисәләрдә биридир.

җанкил мусиги нә үчүн белә адланыр.

Радиодинлә јәнлерин бир чоху җанкил мусигидән ибарет концертләү хусуси марагла гулаг асырлар. Мусиги жанрлардан биринин ады олан "җанкил мусиги" сөзү бизим дилимиадә мейкәм јер тутмушдур.

җанкил мусиги естрада вә чаз мусигисинә дахил олан вокал вә инструментал әсәрләрден, кинофлимләрә јазылмыш маһнылардан иә рәгс мусигигиндән ибаретдир.

Бәзи адамларда белә бир фикир о јан биләр: көрүнүр, "җанкил мусиги" јазман садә, асан бир ишдир ки, она "җанкил мусиги" ады верилмишдир.

Бу фикир доғру де јилдир.

Бу мусиги јә она керә "җанкил мусиги" де јилер ки, бизим чидди мусиги ады вердијимиз симфоник, опера, камера, балет мусигисиндән фәртли олараг, о, бөјүк, мурәккәб мәсәләләри әһәтә етмир, дәрин драматик дујгулар, дүшүнчәләр ифадә етмир. җанкил мусигинин мөвзу даирәси чох дә кениш де јилдир. Бурда әсас етибарилә күндәлик һәјәт, мәшәт һадисәләри әһәтә олунур вә һәммин һадисәләр чох заман јумористик, әјләндиричи шәкилдә верилер. җанкил мусиги даһа тез, даһа әәс асан дәрк олунур. Мәһз буна керә һәммин мусиги "җанкил мусиги" ады алмишдир.

Бир чох бәстәкарлар өз јарадычылыгларыны хусуси олараг "җанкил мусиги" жанрына һәср етмишләр. Рус совет бәстәкарларындан Дунајевски, Блантер, Мил јутин, Азәрбајҗан бәстәкарларындан Тофиг Гулијев, Закир Бағыров, Рауф һачыјев, һабелә кәнч бәстәкарлардан Хәјҗал Мирзәзадә, Рамиз Мустафајев јарадычылыгларында бу жанра бөјүк јер вериләр.

Инди Тофиг Гулијевин "Бәхтијар" кинофилми үчүн јаздығы "Ахшам маһнысына" гулаг асын.